

Ritoókné Szalay Ágnes

JANUS PANNONIUS HUNYADI-EPITÁFIUMAI

Hunyadi János 1442-ben ünnepélyes keretek között nagy adományt tett a gyulafehérvári prépostnak és a káptalannak. A birtokadományozásra részben családi okok késztették. A székesegyházban nyugodott ugyanis testvére, a *miles militum*, az ifjabb Hunyadi János. De indította az is, hogy majdan ő maga is ide kívánt temetkezni. „In eadem, inspirante Domino, elegimus sepulturam” – olvassuk az ajándékozó irományban. Az adománylevélből azt is megtudjuk, hogy miért éppen a Szent Mihály titulusú egyházra esett a választása. Saját szavai szerint azért, mert azt reméli, hogy Mihály arkangyal nemcsak itt a földön, hanem majd a mennyi szent fejedelemségben is oltalmába veszi. „Beati Michaelis Archangeli [...] cuius patrocinii ne dum in terris, verum etiam in Coelisti Hierarchia speramus confoveri”.¹

Hunyadi a keresztségben a János nevet kapta. Akár a Keresztelőt, akár az apostolét, tőlük sem a szó, sem az írás nem adatott meg neki küldetése fegyverül. Védőszentjét ezért maga választotta meg, és ez Mihály arkangyal volt. Új patronusválasztásra készítette a hagyomány is. Bonfini írja, hogy Zsigmond király idejében egy éjszakai csatában, a sűrű sötétségben csak Krisztus és Szent Mihály nevét kiáltva tudott együtt maradni a magyar sereg.² Hogy miért éppen az övét, az az egyház tanításából akkor mindenki számára természetes volt.

Mihály arkangyalt az egyház szeptember 29-én ünnepli. A Breviárium erre a napra szóló prózai szövegeiből, imádságaiból és Hrabanus Maurusnak a szent tiszteletére írott, ugyanott olvasható himnuszaiából a Hunyadi választotta patronus teljes tevékenységi köre megismerhető.³

Mihály arkangyal története akkor kezdődött, amikor a kezdetben még egységes mennyei rend megbomlott. Az Úr ellen lázadó Diabolust vagy Dracót, a megrettent égiek ijedt csendjének közepette, Mihály arkangyal harcban győzte le. Ettől kezdve ő lett az égi seregek vezére, a „princeps” vagy „signifer militiae angelorum”. Ő a „praepositus” vagy „custos” Paradisi. Aki, ha az Úrtól arra parancsot kap, az angyalok seregével lejön a megboldogult lelkekért, hogy őket magával vigye „in paradisum exaltationis”. Ezért princeps-e ő a kiválasztottaknak: „princeps super omnes animas suscipiendas”. Azért lehet az ő segítségét kérni, mert ő védelmünkre kel, értünk harcba száll a sátán dühös támadása ellen. „Propugnator noster [...] contra furorem draconis”. A zsolozsma szövege, amelyet itt szemelgetve idéztem, ó- és újszövetségi helyekre támaszkodik. Hunyadi és kortársai számára egyetlen szava sem volt vitatható.

1 Antonius SZEREDAI, *Notitia veteris et novi Capituli Ecclesiae Albensis Transilvaniae*, Albae Carolinae, 1791, 87.

2 „Nicolaus [...] ut sui ab hostibus intempesta nocte dignoscerentur, Christi sanctique Michaelis iam symbolum edixerat.” Antonius de BONFINIS, *Rerum Ungaricarum decades*, edd. I. FÓGEL, B. IVÁNYI et L. JUHÁSZ, III, Lipsiae, 1936, III, 180.

3 *Breviarium Strigoniense*, Nürnberg, 1484, O₄r – O₆r. Hrabanus Maurus himnuszait az erdélyi egyházmegye 15. századi kéziratos breviáriuma is tartalmazzák. Erről Holl Béla kéziratos hagyatéka alapján Körmeny Kinga tájékoztatót.

A gyulafehérvári székesegyházban máig látható Szent Mihálynak két középkori szobra.⁴ Mind a kettő a sárkányölőt ábrázolja. De az ő titulusát viselő templomban ugyanezt a jeleneget láthatták egykor az oltárképen vagy oltárképeken is. A sárkányban mindenkor a jámbor hívők fenyegetőjét látták. A 15. század közepén és még később is a törökkel azonosították. Az aktuális veszedelem legyőzéséhez kérték Szent Mihály segítségét. És ő segített is, ahogyan Hunyadit is az említett adományleveléről szerint már itt a földön „patrociniumába” vette.

Jakó Zsigmond közléséből tudjuk, hogy az adományt később megújította.⁵ Ekkorra Hunyadinak bőven volt már lehetősége megtapasztalni védőszentje oltalmazó kardját. 1442 tavaszán Mezőbég betört Erdélybe. Hunyadi, ekkor már mint erdélyi vajda, Lippai György fehérvári püspökkel együtt szállt szembe az ellenséggel. Egy kém jelentéséből ismertté vált, hogy a bég és katonái Hunyadit meg akarták ölni. A szentimrei csatában hű embere, Simon de Kamonya (Kemény Simon nevével ismert a történet) ruhát cserélt urával. Hunyadi így megmenekült. A püspök elesett és a bég is a csatamezőn maradt.⁶ A török bosszúja várható volt. Összel ismét több ütközetre került sor. Megint volt alkalma Szent Mihály oltalmát élvezni, győzött ezúttal is.

Sorozatos győzelmeinek híre most már az országhatárokon is átjutott. Idézem a krónikást: „Mindenek megvallották abban az időben, hogy ezt az ő győzelmét, a régi leghatalmasabb hadvezérek győzelmeihez méltán hasonlíthatni. Ez által elterjedt külső országokra is az ő híre, s nevezetesen a görögök őtet Akhilles névvel tisztelték meg” – írja Budai Ferenc.⁷

Innentől kezdve Mihály arkangyal mintha habitusát is kölcsönadta volna védencének. A *vajvoda*, majd *Gubernator* névvel említett Hunyadit *miles* vagy *athleta* *Christiként* emlegetik. Ő az egész keresztény világ *propugnaculum*a, ő a *murus*, amelyen megtörik a Krisztus híveire végső csapást mérni készülő török támadása. Közben patronusa védelmére ő is ugyancsak rászorult. A hosszú téli hadjáratból és a várnai csatából is csak a csoda segítségével menekült meg.

Dicsőségének csúcsára a nándorfehérvári győzelem (1456) juttatta. A pápa Rómába várta, hogy az őt megillető titulusokkal megtisztelve megkoronázza. Azért, mert azt remélte, hogy a „dux unicus” vezérletével most már főlzsabadítják nemcsak Konstantinápolyt, de Európát, Ázsiát és a Szentföldet is. A római diadalmenetből gyászszünetpé lett. Ezt ugyancsak a pápa rendelte el, amikor Hunyadi halálának híre Rómába érkezett. Callixtus pápa szerint most már az Úr koronázta meg őt az égi seregek örök koronájával, őt, aki a mártírok körében nyerte el méltó helyét.⁸

A harcostárs, Kapisztránói János búcsúszavait Thuróczi őrizte meg: Te legyőzve az ellenséget, most már uralkodol az Istennel és triumfálsz az angyalokkal. Méltó, hogy idézzük: „Nunc tu devicto inimico regnas cum deo et triumphas cum angelis.”⁹ Kapisztránói akkor

4 ENTZ Géza, *A gyulafehérvári székesegyház*, Bp., 1958, 125. és 126. kép.

5 *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*, közlésezi JAKÓ Zsigmond, I, Bp., 1990, 463, Nr. 1056.

6 JOHANNES DE THUROCZ, *Chronica Hungarorum*, edd. ELISABETH GALÁNTAI, JULIUS KRISTÓ, I, Bp., 1985, 845–854; BONFINI, *i. m.*, III, V, 31–90.

7 BUDAI FERENTZ, *Magyar ország polgári históriájára való lexicon*, II. Nagy-Váradonn, 1805, 252. Budai forrását nem sikerült megtalálnom. Mivel értesülései mindig megbízhatóak, itt őt használtam forrásul.

8 „quem congruis titulis ac diademate insignire decreveramus Dominus tamen exercituum in coelestibus immortalis diademate decoravit, qui ut felix inter martyres computari potest”. FRANKÓI VILMOS, *Mátyás király levelezése a római pápákkal*, Bp., 1881. XLI.

9 THURÓCZI, *i. m.*, 950.

már az egész keresztény világ térítő hőse volt. Minden fontosabb megnyilatkozása tüstént továbbvivőre talált. Az ő „triumphus” gondolatát bontotta, terebélyesítette tovább Aeneas Sylvius Piccolomini. Boldognak mondta Hunyadit, mert a történeteknek mint hőse és egyben hírvivője ment föl a mennybe. Mert hova máshová is mehetett volna – írta –, mint fővezéréhez, hogy aki Krisztusért oly sok veszedelemmel szembeszállt, vele együtt uralkodjék. Aeneas Sylvius szavait jó, ha megjegyezzük. „Felix spiritus, qui tantae rei, quanta gesta est apud Albam, nuntius atque author migravit in coelum” [...] „Et quo illum migrasse credimus, nisi ad eum pro quo tot bella depugnavit? Ad imperatorem suum porrexit fortis miles: cum Christo regnat, qui pro Christo tot periculis se obiecit.”¹⁰

Holttestét, amint meghagyta volt, Gyulafehérvárra szállították. Ott temették el, „honorifice tumulatum”, ahogyan Thuróczi írja.¹¹ Hogy ez alatt mit érthetett, pontosan nem tudjuk. Az özvegy és a család biztosan méltó síremlékről gondoskodtak. Leginkább az ifjabb János, a „miles militum” máig látható tumbája alapján alkothatunk magunknak képet a mára már elpusztított eredeti „tumulus”-ról. Szent Mihály oltalmába került hamarosan nagyobbik fia, a meggyilkolt László is. Mátyás király valamennyiükről megemlékezett, amikor a prépostnak és a káptalannak újabb birtokokat juttatott, hogy övéiért naponta két misét is mondjanak.¹²

Nem tudjuk, hogy ez mikor történt. Csak annyi biztos, hogy valamikor az 1460-as években. Valószínűleg a király ekkor maga is ott járt a kegyeletét leróni. Mai ismereteink szerint Mátyás a 60-as években kétszer tartózkodott Erdélyben. 1462 szeptemberét töltötte ott. Majd odakényszerítette öt évvel később az erdélyi lázadás, aztán a moldvai háború. Ezeknek az eseményeknek az időpontjai ismertek: 1467. szeptembertől 1468. januárig sok helyen megfordult. Kísérőként rendszerint vele volt többek között külföldi levelezésének intézője, a pécsi püspök, Janus Pannonius is. Janus 1467-es erdélyi tartózkodására van is forrásunk. A királynak akármelyik útján volt is kísérője, ekkor láthatta Gyulafehérvárt Hunyadi János sírját.

Janusnak két versét ismerjük feltételezett gyulafehérvári látogatásáról, az ott látott Hunyadi-síremlékről. Az első:

*Iohannes iacet hic, Turcorum ille horror in armis,
ille gubernatae gloria Pannoniae.*

*Hunniadum creat hunc, comitem Bistricia sumit,
Nandoris Alba rapit, nunc tenet Alba Iulae.*

Jánosy István így fordította le:

Itt nyugszik János, harcokban réme töröknek.

Dicsfényben ragyogott őrhelye Pannonián.

Szülte Hunyad, majd mint ispánt Beszterce uralta.

Nándori Albán halt – nyughelye Alba-Julae.¹³

A vers lapidáris rövidséggel követi a sírfeliratok szabályait. Az első sor megnevezi a kő alatt nyugvó holtat. A következő sorban vagy sorokban találjuk általában az elhunyt evilágban betöltött egyházi és világi tisztségeit. Janus is, mint a kortársak általában, Hunyadi gubernátorságában viselt dolgait tartotta polgári tevékenységéből a legmaradandóbbnak. (Ezt a sort

10 *Historia Bohemica* = AENEAE SYLVII Piccolominei opera, Francofurti et Lipsiae, 1707, 120.

11 THURÓCZI, i. m., 949.

12 ENTZ, i. m., 212.

13 JANUS PANNONIUS összes munkái, közrebocsátja V. KOVÁCS Sándor, Bp., 1987², 178–179. A latin szöveg sajtóhibáját javítottam.

nem sikerült a fordítónak jól átültetnie.) Következik a halott élete két végpontjának kijelölése. Születési dátumát nem ismerve, legfőképpen meg a vers kívánta megoldást alkalmazva a kezdetnek Janus Hunyadot írja. A véget meg Besztercebén jelöli meg. Valóban, Hunyadi mint besztercei gróf halt meg. A költő hangja az utolsó sorban hallható. A vers a két városnévre fut ki. Erre Jánosy István is ráértett:

Nándori Albán halt – nyughelye Alba-Julae.

A sok Alba nevezetű névre, amely az országban található volt, Bonfini is felfigyelt. Ad is rá valami zavaros magyarázatot. Csak Gyulafehérvár esetében járt jó nyomon, amikor a bozótban heverő római kövekre felfigyelő Gyula vezért tette meg a város alapítójának.¹⁴

Janus második Hunyadi-epitáfiumát nézzük a következőkben:

*Pannoniae murus, Turcorum terror in armis,
si qua, Iohannes hac tegetetur humo.*

*Sed sub Belgrado mundi superavit ut hostem,
morte simul domita sidera vivus adit.*

*Multi laurigeris Capitolia celsa triumphis
conscendere duces, solus at iste polum.*

Ezt Csorba Győző fordította le:

Pannonföld bástyája, török had mennyköve, János
álmodik itt, ha ugyan fedheti sír röge őt.

Mert ahogyan Belgrádnál győzött volt a pogányon:
lett a halálon is úr, s látta meg élve a mennyt.

Ős Capitóliumot koszorús diadalmenet élén
sok hős járta be, – ám égbe csak ez maga szállt.¹⁵

A vers kezdősora, „Pannoniae murus...” a kortársaknak Ovidiust juttatták eszébe: „Graium murus, Achilles”.¹⁶ Mint ahogyan a korábban idézett krónikás is maguknak a görögöknek adta a szájába hajdani nagy hősöknek és Hunyadinak összehasonlítását. A továbbiakban föl kell idéznünk a korábban elmondottakat. Janus gondolatmenetének alapja Kapisztránóinak a harcostársra mondott siratójában található: legyőzve az ellenséget, uralkodol az Istennel és diadalmaskodol az angyalokkal. Ez még a bevezetőben tárgyalt, a Breviáriumból ismert Mihály arkangyal nyomában jár. Aeneas Sylvius, aki később mint II. Pius pápa maga ütötte rá a pecsétet szavaira, amelyekkel a törökverő hőst dicsérte. A török elleni háborúra készülve ugyanis személyes példát is szolgáltatva kívánta követni Hunyadi. Ő emelte Kapisztránói gondolatát egy lépcsővel magasabbra, amikor azt mondta Hunyadiról, hogy ő a nándorfehérvári győzelemnek szerzője és egyben hírvivője is volt a mennybe.¹⁷ Janus versében ebből az „author” és „nuntius” gondolatból kiindulva már kétségbe vonja, hogy a hős a kő alatt nyugszik: „si qua hac tegetetur”, mivel „vivus”, azaz élve jutott a mennybe. Mert ahogyan Belgrádnál legyőzte az ellenséget, úgy győzött ő a halálon is. Legyőzte ezzel az ókor sok kiváló hőst, akik diadalmenetben a Capitóliumra mentek föl, de ő triumfálva egyenesen a mennybe ment.

Janus műveiben még egyszer találkozunk Hunyadi győzelmének említésével. 1465 májusában Rómában a pápa előtt mint a magyar király követe a nyilvános kihallgatáson beszélt a

14 BONFINI, *i. m.*, I, I, 67. és 352.

15 JANUS PANNONIUS, *i. m.*, 174–175.

16 OVIDIUS, *Metamorphoses*, XIII, 281.

17 „Felix spiritus, qui tantae rei, quanta gesta est apud Albam, nuntius atque author migravit in coelum”.
De Europa = AENEAS SYLVIUS, *i. m.*, 224.

magyarok és a kereszténység kapcsolatáról az elmúlt századokban. Ekkor így emlékezett meg Hunyadiról: „Gubernator noster Ioannes [...] tandem magno proelio victor, inter ipsa trophea sua, triumphantem spiritum reddidit creatori”.¹⁸ Ez a legrövidebb megfogalmazása annak, amiről a korábbiakban szó volt.

Ami a két vers születését illeti, azokból az első készülhetett akár a király kérésére is. Tárgyszerű, valóban lapidáris rövidsége a kőre illik. Bár biztosan nem került utólag a tumulusra. Csak a Kapisztránói-szövegben is meglévő „Alba” költői találékonyságra valló ismétlése mutatja, hogy ez egy könyvepigramma. A második vers indításával, az Achilleusra való utalással már a tudós költő szólal meg. Folytatása pedig a Kapisztránói és Aeneas Sylvius-i, akkorra már Európa-szerte ismert hős mítoszának költői kiteljesítése.

Ugyan mit gondolhatott odafönről Hunyadi János a sírjára írt versekről? Az elsőt a helyhez és életéhez illőnek találhatta. A másodikkal nem sokat törődött volna. Mihály arkangyal seregében rá újabb feladatok vártak. Hősi hírnevének hirdetőit a töröktől továbbra is neki kellett oltalmaznia.

18 IANI PANNONII *opusculorum* p. II, Traiecti ad Rhenum, 1784, 63.